

УДК 348.328(477)

Є. Є. Додіна

СТВОРЕННЯ І РЕЄСТРАЦІЯ РЕЛІГІЙНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ В УКРАЇНІ

Постановка теми. Вивчення питань створення і реєстрації релігійних організацій, принципів створення релігійних громад, забезпечення міжнародних стандартів щодо створення і реєстрації релігійних організацій в Україні.

Вивчення проблеми. До розгляду питань, пов'язаних з забезпеченням правового регулювання державно-конфесійних відносин на демократичних засадах зверталось широке коло видатних українських і закордонних мислителів, вчених, юристів. Теоретичні основи вивчення цього питання закладені у працях фахівців у сфері загальнотеоретичної юриспруденції Ю. М. Оборотова, П. М. Рабиновича, М. М. Азаркіна, Г. Дж. Бергмана, А. Б. Венгерова, М. Ю. Вар'яса, Р. А. Папаяна, В. О. Ципіна, а також вчених-адміністративістів, дослідження яких були поєднані з визнанням питань адміністративної правосуб'єктності, серед яких необхідно зазначити В. Б. Авер'янова, Є. В. Додіна, С. В. Ківалова, Л. Р. Білу-Тіунову. Необхідно звернути увагу на певні дослідження, зроблені такими вченими, як А. Колодний, Л. Филипович, О. Заєць, Г. Друзенко, Ю. Решетніков, М. Новиченко.

Завдання цієї статті полягає в тому, щоб вивчити питання створення і реєстрації релігійних організацій, принципів створення релігійних громад, забезпечення міжнародних стандартів щодо створення і реєстрації релігійних організацій в Україні, у тому числі стандартів ОБСЄ.

Відповідно до ст. 8 ч. 3 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» [1] повідомлення про утворення релігійної громади не є обов'язковим. З цього законодавчого положення випливає, що релігійні спільноти, які утворені як релігійні громади, можуть існувати в Україні без реєстрації на відміну від об'єднань громадян, які були утворені як громадські організації, де легалізація є обов'язковою. Відповідно до Закону України «Про об'єднання громадян», ст. 14, легалізація

об'єднань громадян повинна бути здійснена шляхом реєстрації або повідомленням про заснування [2].

Релігійні громади мають право існувати в Україні без державної реєстрації. Це положення закону безпосередньо впливає з положень Конституції України, де зазначено, що право кожного на свободу світогляду, віросповідання включає в себе, зокрема, можливість безперешкодно відправляти колективно релігійні культи, ритуальні обряди, вести релігійну діяльність [3]. Це положення також відповідає директивам для аналізу законодавства стосовно релігії і віри, схваленим Парламентською Асамблеєю ОБСЄ на щорічній сесії в Единбурзі у 2004 році, де зазначено, що держава не повинна накладати санкції, чи обмеження на релігійні групи, які вирішили не реєструватися [4]. Тому вимоги українського правового поля стосовно питання легальності існування релігійних громад відповідають міжнародним стандартам.

Разом з тим міжнародні стандарти визнають, що у сучасних законодавчих рамках більшість релігійних громад віддає перевагу отриманню статусу юридичної особи для того, щоб мати змогу займатися своєю діяльністю зручним та результативним чином. З причин типової важливості статусу юридичної особи ряд рішень Європейського суду з прав людини визнали доступ до такого статусу як один з найбільш важливих аспектів права на об'єднання. Передусім, це впливає із справи Сідіропулос проти Греції 1998 року [5], Об'єднана комуністична партія проти Туреччини 1998 року [6], Горзелік проти Польщі 2001 року [7].

Реєстрація статутів (положень) релігійних організацій являє складний процес, при якому релігійні організації вступають в адміністративно-правові відносини з органами влади. Юридичну природу державної реєстрації досліджував Ю. Л. Тихомиров, який підкреслював, що державна реєстрація юридичних осіб є легальним офіційним визнанням їхньої правоздатності і засобом посвідчення їхніх дій, сприяє обліку і повній, достовірній інформації про їхню динаміку учасників. Реєстрація юридичних осіб означає їх державний облік як суб'єктів права. Збирання публічно-достовірних даних про їхнє становище, контроль за законністю їх виникнення, реорганізації і ліквідації [8, с. 479].

Відповідно до Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації», документи, подані для реєстрації, можуть підлягати правовій експертизі, при якій перевіряються в тому числі правомочності засновників на створення юридичної особи, дотримання встановленого порядку створення, реорганізації, ліквідації юридичної особи, повнота поданих на реєстрацію документів, наявність у документах необхідних реквізитів і підписів, відповідність установчих документів Конституції і чинному законодавству України.

У необхідних випадках орган, який здійснює реєстрацію статутів (положень) релігійних організацій може зажадати висновок місцевої державної адміністрації, виконавчого комітету сільської, селищної, міської рад народних депутатів, а також спеціалістів.

Релігійні громади, які вирішили не реєструвати свого статуту (положення) з метою набуття статусу юридичної особи, як і релігійні громади, які вирішили зареєструвати свій статут (положення) з метою набуття статусу юридичної особи, є суб'єктами адміністративного права, вони мають певні права, обов'язки, гарантії діяльності, відповідальність, яка передбачена нормами адміністративного права, але зміст адміністративно-правового статусу значно вужчий, тому багато релігійних громад бажано набути статус юридичної особи, зареєструвавши свій статут (положення) у визначених законодавством органах.

Перш за все слід зазначити, що в Україні на відміну від деяких інших країн, наприклад Російської Федерації, не існує режиму очікування. Так, наприклад, у Законі Російської Федерації «Про свободу совісті, релігійні об'єднання» від 19 вересня 1997 р. [9] зазначено, що релігійна група, що не входить до складу централізованого релігійного об'єднання повинна пройти необхідний адаптаційний період не менше 15 років.

Українське законодавство не передбачає необхідності існування у державі релігійних груп певний час, який би давав можливість звернення за набуттям статусу юридичної особи, що відповідає міжнародним стандартам.

Для реєстрації релігійної громади в Україні повинно бути звернення з заявою про реєстрацію не менш 10 чоловік, які її утворили, обов'язковим є вимога, що усі ці особи досягли 18-літнього віку. Різні країни щодо вимог кількості осіб, які звертаються з заявою про набуття релігійною організацією статусу юридичної особи, вирішують по-різному: у Російській Федерації — 10 осіб, у Казахстані — 10 осіб, у Польщі — 15 осіб, у Греції — 20 осіб, в Угорщині — 100 осіб. Разом з тим Європейський суд по правах людини у справі Свято-Михайлівська парафія проти України [10] зазначив, що вимоги щодо кількості осіб, які звертаються за реєстрацією статутів (положень) релігійних громад, повинні бути такими, як і інших об'єднань громадян. Звідки випливає, що питання щодо кількості осіб, які звертаються за реєстрацією статутів (положень) релігійної громади, повинно бути переглянуто законодавцем, якщо Закон України «Про об'єднання громадян» виявляє наявність трьох завників.

Необхідно також зазначити, що в Україні визначено, що усі релігії, віросповідання та релігійні організації є рівними перед законом. Встановлення будь-яких переваг або обмежень однієї релігії, віросповідання чи релігійної організації щодо інших не допускається, як вказано у ст. 5 п.п. 4, 5 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації», тобто, звертаючись за державною реєстрацією статутів (положень), релігійні організації набувають статусу юридичної особи незалежно від віросповідання. На відміну від України, у таких європейських країнах, як Італія, Іспанія, існує система угод з основними церквами або з федераціями релігійних об'єднань, які дають якісні переваги. В Австрії офіційні церкви мають більші привілеї у суспільному становищі, ніж інші громади

віруючих, які мають державну реєстрацію, або релігійні громади, які не мають державної реєстрації.

В Україні реєстрація статутів (положень) релігійних організацій здійснюється на двох рівнях: релігійні громади можуть реєструватись у обласних державних адміністраціях, у Київській та Севастопольській державних адміністраціях, уряді Республіки Крим. Монастирі та релігійні братства можуть бути утворені у порядку для утворення релігійних громад з реєстрацією їх статутів (положень).

Релігійні центри, управління, монастирі, релігійні братства, місії та духовні навчальні заклади подають на реєстрацію статут (положення) до державного органу України у справах релігій.

Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації» визначає, що релігійна громада є місцевою релігійною організацією віруючих громадян одного й того ж культу, віросповідання, напрямку, течії або толку, які добровільно об'єдналися з метою спільного задоволення релігійних потреб.

Створення релігійної організації — складний процес. Відповідно до чинного законодавства група осіб, яка бажає набути статусу суб'єкта адміністративного права, повинна бути персоніфікована, тобто повинна соціально визначитись у ролі уособленого суб'єкта, який здібний виробляти і здійснювати єдину волю.

Персоніфікація релігійної громади відбувається за певними принципами. Принципи є основними, вихідними положеннями і становлять певну систему, де вони безпосередньо пов'язані один з одним, зміст яких може бути розкритий при застосуванні комплексного підходу. Саме тут набуває свої ознаки принцип добровільності утворення релігійної громади, які утворюються з метою задоволення своїх релігійних потреб щодо сповідання і поширення віри.

Конституцією України гарантовано право кожного на свободу совісті, яке включає свободу мати, приймати, змінювати релігію або переконання за своїм вибором. Це означає, що особа вільна у своєму виборі належати до певної релігійної групи, але ця ж особа може змінювати свою релігію або не сповідувати ніякої і у цьому виборі не може бути поставлено ніяких перешкод.

Розкриваючи значення принципу добровільності, Парламентська Асамблея ОБСЄ у 2004 році у п. D директиви для аналізу законодавства стосовно релігії і віри визнала: якщо доктрина релігійної групи забороняє особам покидати групу, держава може втручатися для того, щоб упередити застосування фізичного примусу для дотримання доктрини.

У директивах для аналізу законодавства стосовно релігії чи віри, п. F п.п. 1, зазначається: зареєстровані релігійні об'єднання не повинні мати права вето щодо реєстрації будь-якого іншого релігійного утворення.

Крім принципу добровільності заснування релігійної громади, слід зазначити принцип рівноправності членів. Цей принцип впливає з конституційного положення рівності і вільності усіх осіб у своїй гідності

і правах, які є невідчужуваними та непорушними. Конституція України встановлює, що не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, мовними або іншими ознаками.

Самоврядування релігійної організації є одним з найголовніших принципів у створенні і діяльності релігійних організацій. Релігійна організація сама визначає свою структуру, керівні органи, права і обов'язки своїх членів, підстави відповідальності. Держава визнає право релігійної громади на підлеглість у канонічних та організаційних питаннях будь-яким діючим в Україні та за межами України релігійним центрам (управлінням), вільну зміну цілі підлеглості.

Аналізуючи принципи самоврядування ОБСЄ, у директивах для аналізу законодавства стосовно релігії і віри визначено, що у держав, які входять до складу ОБСЄ, існує багато практик стосовно автономії чи самовизначення релігійних чи віросповідних груп. Ці практики охоплюють спектр від тієї ситуації, коли держава формально має владу над доктринами заснованих церков, до ситуацій, коли держава неохоче втручається в будь-яку справу, яка може вважатися релігійними організаціями «внутрішньою» чи «доктринальною». Існує тенденція усунення держав від доктринальних чи теологічних справ, і ця тенденція імовірно буде продовжуватись. Розумно буде запропонувати, що держава повинна бути дуже неохочою до втручання в будь-які справи, які стосуються віри, вірування чи внутрішньої організації релігійної групи, крім випадків, коли інтереси релігійних чи віросповідних груп конфліктують з іншими суспільними інтересами [4].

Важливе місце займає принцип законності. Нормами Конституції України передбачено, що право сповідувати релігію може бути обмежено законом лише в інтересах охорони громадського порядку, здоров'я, моральності населення або захисту прав свобод інших людей. Законодавець визнає, що держава захищає права і законні інтереси релігійних організацій; сприяє встановленню відносин взаємної релігійної і світоглядної терпимості й поваги між громадянами, які сповідують релігію або не сповідують її, між віруючими різних віросповідань та їх релігійними організаціями; бере до відома і поважає традиції та внутрішні настанови релігійних організацій, якщо вони не суперечать чинному законодавству.

Держава не втручається у здійснювану в межах закону діяльність релігійних організацій, не фінансує діяльність будь-яких організацій, створених за ознакою ставлення до релігії.

Законність діяльності релігійних організацій нерозривно пов'язана з заборонаю втручання в діяльність інших релігійних організацій, в будь-якій форм проповідувати ворожнечу, нетерпимість до віруючих інших віросповідань.

Релігійна організація зобов'язана дотримуватись вимоги чинного законодавства і правопорядку, як це зазначено у ст. 5 Закону України

«Про свободу совісті та релігійні організації» про відокремлення церкви (релігійних організацій) від держави.

Проблема розуміння правопорядку і правового порядку є складною у юридичній науці. Як визначає А. Ф. Крижанівський [11, с. 5], категорія «правопорядок» обмежує свою змістовність «порядком у праві». Адекватною широкому розумінню правового упорядкування суспільної життєдіяльності є категорія «правовий порядок», яка вказує на те, що правовий порядок існує і поза межами права; а також як специфічна правова реальність, унікальна природа якої набуває специфічних форм (іпостасей) буття і сприйняття її людиною.

Правовий порядок не належить до числа тих правових явищ, які у всій повноті можуть спостерігатися як щось конкретно-определене. Матеріального, предметного характеру правовий порядок набуває від правозначущих дій соціальних суб'єктів. Відтак, він є наявною правовою реальністю, яка складається з матеріального та ідеального компонентів, і поєднує в собі загальнолюдські, соціальні та правові витоки.

Реальне ж правове буття суспільства, окремих людей та їхніх об'єднань повсякчас вказує на те, що ця особлива правова реальність утворюється (відокремлюється) від правової поведінки, правових відносин, реалізації права, правозастосування, правових актів і додається до них уже як новий компонент правової реальності. Правовий порядок є одним із вимірів людського буття поряд із політичним, економічним, релігійним та ін. Правовий порядок — це втілене у дійсність (реальність) право, правова поведінка, правові відносини, образ правового порядку у людській свідомості. Визначальна іпостась правопорядку — це його «буття» у свідомості особи, групи людей, цілого суспільства, яке набуває форми образів ідеального і реального упорядкування правом суспільного життя [12].

Важливе місце набуває принцип гласності. Принцип гласності взагалі є нормою реалізації контролю суспільства. Кожна особа, яка створює або входить вже до створеної релігійної організації, має право знати традиції, внутрішні настанови релігійних організацій так само, як віросповідання.

Висновки. Законодавством України визначено, що релігійні громади у Україні можуть існувати без реєстрації їх статутів (положень), тобто релігійна громада створюється віруючими одного і того ж культу, віросповідання, напряму, течі або толку для спільного задоволення релігійних потреб і з цього моменту вона може персоніфіковано виступати у правовому полі. Законодавець визначив, що держава проводить не реєстрацію релігійних громад, а реєстрацію статутів (положень) релігійних організацій. Це підкреслює те, що релігійна громада є персоніфікованим суб'єктом права з моменту її створення. Якщо релігійна громада бажає отримати статус юридичної особи, вона звертається за державною реєстрацією статуту (положення) релігійної організації.

Чинне законодавство України не передбачає обов'язкової реєстрації

релігійної організації, як це було за радянські часи, де за недодержання вимог щодо обов'язкової реєстрації наступала правова відповідальність.

Л і т е р а т у р а

1. Про свободу совісті та релігійні організації: Закон України за станом на 23 лип. 2009 р. // Відомості Верховної Ради України. — 1991. — № 25. — С. 28.
2. Про об'єднання громадян: Закон України станом на 23 лип. 2009 р. / Верховна Рада України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.rada.gov.ua.
3. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України // Відомості Верховної Ради України. — 1996. — № 30. — С. 141.
4. Guidelines for Review of Legislation Pertaining to Religion or Belief. // OSCE|ODIHR, welcomed by the OSCE Parliamentary Assembly at its Annual Session,Edinburg, 5–9 July 2004.
5. Рішення Європейського суду з прав людини: справа Сідіропулос проти Греції, 1998. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.eurocourt.org.ua/>
6. Рішення Європейського суду з прав людини: справа Об'єднана комуністична партія проти Туреччини, 1998 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.eurocourt.org.ua/>
7. Рішення Європейського суду з прав людини: справа Горзелік проти Польщі 2001. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.eurocourt.org.ua/>
8. Тихомиров Ю. Л. Курс административного права и процесса / Ю. Л. Тихомиров. — М., 1998.
9. О свободе совести и религиозных объединениях: Закон Российской Федерации [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.pravbeseda.ru/library/index.php?page=book&id=571>
10. Рішення Європейського суду по правах людини: справа Свято-Михайлівська Парафія проти України 2007 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.eurocourt.org.ua/>
11. Крижанівський А. Ф. Правопорядок суверенної України: становлення та тенденції розвитку (загальнотеоретичне дослідження): автореф. дис. ... д-ра юрид наук / А. Ф. Крижанівський. — О., 2009.

А н о т а ц і я

Додіна Є.Є. Створення та реєстрація релігійних організацій в Україні. — Стаття.

У статті розглядають питання створення і реєстрації релігійних організацій, принципи створення релігійних громад, питання, які пов'язані з забезпеченням правового регулювання державно-конфесійних відносин в Україні на демократичних засадах.

Ключові слова: реєстрація, релігійна громада, релігійна організація, регулювання, державно-конфесійні відносини, створення, принципи створення.

S u m m a r y

Dodina E.E. Creating and Registration of the Religious Organizations in Ukraine. — Article.

In the article made an analysis of the question concerning the creating and principles of the registration of religious organizations, and questions of the legal regulating of the relationships between a church and a state on the democratic basis.

Keywords: the registration, religious organization, regulating, relationships between a church and a state, creating, principles of creating.